

STRINDBERGS *FRÖKEN JULIE* DOOR HET LAATSTE KWARTIER

Een freule bedrijft tijdens het midzomernachtsfeest de liefde met haar bediende en pleegt de morgen daarop zelfmoord. Tot daar de hele intrige van *Freule Julie*, August Strindbergs internationaal bekendste en meest gespeelde toneelstuk van de tweeënzestig stukken die hij schreef.

De vormgeving van het stuk beantwoordt aan heel nieuwe, specifieke theoretische voorwaarden, uitgewerkt in het voorwoord, dat sindsdien aanvaard wordt als het naturalistisch theatermanifest en bijna even grote bekendheid geniet als het stuk zelf wegens zijn uitzonderlijke betekenis voor het moderne drama.

Strindberg (1849-1912) poneert erin dat het decor de werkelijkheid moet tonen zoals die is en dat niets nog theater mag lijken. De indeling in bedrijven wordt weggelaten en de karakters moeten in de geest van de Franse psycholoog Ribot complex zijn en samengesteld uit diverse eigenschappen. Tevens moeten zij, in overeenstemming met de leer van H. Taine, voorbestemd zijn door erfelijkheid en milieuwetten. Een onvervalste voorstelling van de werkelijkheid, bevrijd van de oude sjablonentechniek was Strindbergs oplossing.

De tragedie rond Julie geeft met zijn bestendig scherp waargenomen details een suggestieve indruk van de sociaal-maatschappelijke werkelijkheid tijdens de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Julie is een verfijnde, jonge aristocrate, met een sterk klassebewustzijn maar gefrustreerd en onevenwichtig als gevolg van haar sterk maar geremd libido. Geremd ook als gevolg van haar opvoeding door haar fanatiek feministische moeder die haar een jongensopleiding gaf en haar vader vernederde.

Jean, de bediende, is een overgangsfiguur tussen de oude en de toekomstige adel. Bij hem wordt de differentiëring dan ook duidelijk merkbaar. Hij is een weeskind dat zich ontwikkeld heeft tot een heer in wording. Hij staat vreemd tegenover zijn eigen klasse, die hij minacht, maar ook tegenover de adel waarvoor hij slaafs buigt en die zijn sympathie heeft. Terzelfdertijd echter haat hij degenen die daar nu deel van uitmaken.

Hij is uiterlijk gepolijst, maar ruw van binnen. Dankzij die innerlijke ruwheid kan hij heelhuids uit de slag komen en zal hij waarschijnlijk eindigen als hoteluitbater. En als hij zelf geen Roemeense graaf wordt dan zal zijn zoon zeker student worden en misschien districtshoofd van de politie. En om zijn doel te bereiken zijn alle

middelen goed. Hij heeft geen adellijke stamboom, maar kan wel stamvader worden. In grote trekken verwijst Jeans houding naar Adlers geldingsdrang.

De meid Kristin (de naam is niet toevallig) is voor Strindberg het prototype van een slavin, totaal onzelfstandig en volgepropt met moraal en religie. Ze gaat naar de kerk om er vlug haar huiselijke diefstallen op te biechten en zodoende een nieuwe lading onschuld in zich op te nemen.

Invloeden

Het is duidelijk dat Strindbergs eigen sociale minderwaardigheidsgevoelens hier aanwezig zijn. Zoals reeds blijkt uit *Herr Bengts hustru* (Heer Bengts echtgenote, 1882) voelde de auteur zeer sterk het verschil in afstamming aan tussen zichzelf en zijn echtgenote Siri von Essen-Wrangel. Datzelfde gevoel komt ook duidelijk naar voren in zijn autobiografische roman in vier delen *En tjänstekvinnans son* (*De zoon van een dienstmaagd* 1886-1909), waarin hij eronder lijdt dat hij de zoon is van de meid, waarmee zijn vader hertrouwde.

Om zich daartegen te kunnen verzetten nam hij met overtuiging Darwins evolutieleer aan. Strindberg stelt dat de toekomst aan de lagere klassen toebehoort omdat die gezond en krachtig zijn terwijl de adel “met zijn levensgevaarlijk vooroordeel over de eer gedoemd is tot de ondergang”.

Met Max Nordau oordeelde hij verder dat de man, alleen reeds door zijn eigenschap als man, boven de vrouw stond. Ook daarom laat hij Jean overleven en zoals hij reeds in zijn voorwoord zegt “ongekwetst ten strijde gaan”, terwijl Julie, als laatste telg van een afstervende klasse moet sterven.

Tenslotte was hij via Georg Brandes (1842-1927) in het najaar 1888 schriftelijk in contact gekomen met Friedrich Nietzsche (1844-1900) met wie hij reeds voordien de overtuiging van de komende Uebermensch deelde. Trekken daarvan zijn te merken in het karakter van Jean, die reeds boven de grenzen van Goed en Kwaad staat.

Autobiografische elementen

Zoals steeds bij Strindberg is ook *Fröken Julie* doorspekt met autobiografische elementen. In de zomer van 1887 had zich de eerste diepe breuk in zijn huwelijk met Siri voorgedaan. Toch woonden ze, na een zwerftocht doorheen Denemarken, in de late lente van 1888 nog samen in het vakantieslot Skovlyst. De woning met

bijhorende boomgaard werd beheerd door rentmeester Ludwig Hansen, tevens de vermoedelijke minnaar van de eigenares Louise Frankenau. Deze Hansen hield zich onledig met hypnotische experimenten en trad op voor Strindberg. Dit optreden ligt vermoedelijk aan de basis van de slotscène van het stuk waarin Jean onder hypnose Julie tot zelfmoord brengt.

Gezien de afstandelijkheid tussen de echtgenoten liet Strindberg zich ook een enkele keer verleiden door de zeventienjarige zuster van de rentmeester. Men kan zich dan ook afvragen op dit seksueel intermezzo in zijn intiem leven niet de sterkste drijfveer was tot het ontstaan van het stuk. Immers, net als Julie onderging hij de onweerstaanbare lichamelijke aantrekkingskracht gepaard aan een intense psychologische vervreemding, waardoor hij zichzelf kon projecteren in Julies gevoelsleven en waarvoor hij dan ook alle begrip kon opbrengen. Een ander model was de verhouding tussen Georg Brandes en Victoria Benedictsson (ps. Erst Ahlgren - 1850-1880), die in de nacht van 21 op 22 juli in Kopenhagen zelfmoord pleegde.

Wetenschappelijke ontdekkingen

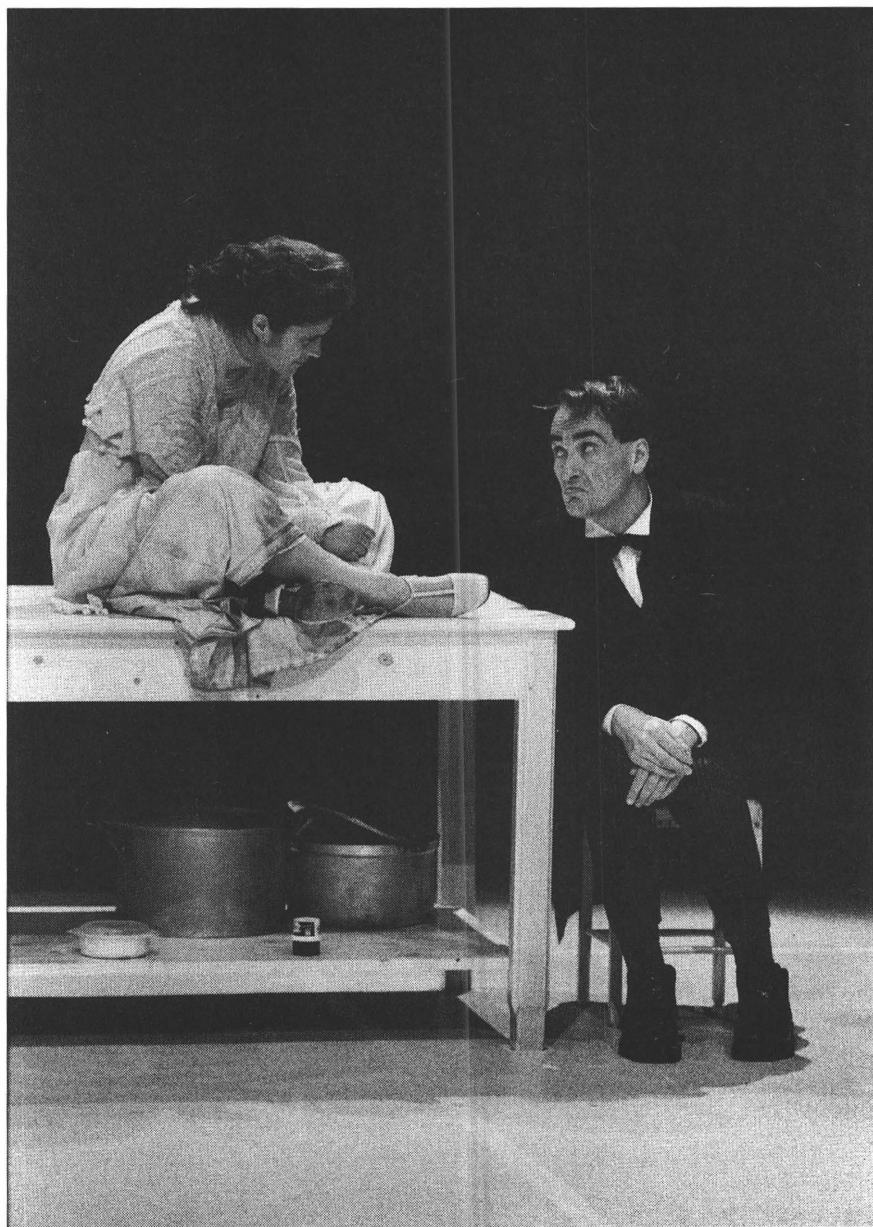
Fröken Julie is Strindbergs nauwkeurigst overwogen theaterwerk. Het algemeen geldige en treffende schuilt vooral in de uiterst verfijnde en complexe karaktertekening. Precies daarin lag waarschijnlijk de oorzaak dat Julies zelfmoord onder hypnose het meest aanstoot gaf. Strindberg zelf schrijft daarover: "De zelfmoord is juist gemotiveerd... Het gevoel bij de adel van schaamte over het contact met een lagere soort".

Strindbergs interesse voor psychologie en psychiatrie is uiterst vruchtbaar gebleken voor zijn schrijverschap. Maar net als vele wetenschappers van zijn tijd kende hij, in zijn geestdrift over de nieuwe inzichten inzake het onderbewuste daaraan misschien een te grote algemene geldigheid toe.

In de slotscène dringt Julie, doodmoe, er bij Jean op aan haar onder hypnose tot zelfmoord te dwingen omdat zij er uit zichzelf de "moed" niet toe heeft. Ook hierin vinden we een projectie van Strindberg zelf terug. In een brief aan Heidenstam, van 3 juni 1888, schrijft hij: "Als ik moe ben wens ik te sterven, maar ik heb niet de sterkte (moed) om het uit te voeren."

Opvoeringen

Het stuk werd geschreven voor een experimentele scène, met voor ogen het

Freule Julie door Het Laatste Kwartier

Théâtre Libre van André Antoine (1858-1943), dat brak met alle bestaande theaterconventies een groot succes kende. Vanaf de oerpremière op 30 maart 1887 bleef dat theater een wereldberoemde Bühne met als specialiteit moderne, naturalistische drama's, liefst eenakters. Strindberg hoopte dan ook, tijdens het schrijven van *Fröken Julie* het daar en in zijn eigen nog op te richten "verzoektheater" te kunnen opvoeren.

Maar dit voor die tijd zo schokkend stuk voor het voetlicht brengen bleek niet zo gemakkelijk. Veel gevestigde waarden, waaronder zelfs Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) noemden het stuk ronduit "onzedelijk". Een eerste poging om het te laten opvoeren in het Dagmartheater in Kopenhagen, waar Strindbergs "Scandinavisch verzoektheater" het levenslicht zou zien, werd in begin maart door de censor verboden. Ten slotte kreeg *Fröken Julie* zijn oerpremière als eenmalige privévoorstelling op het Studentenverbond te Kopenhagen op 14 maart 1889 voor zowat honderdvijftig toeschouwers. Siri speelde Julie.

De Berlijnse Freie Bühne was het eerste gezelschap dat het waagde *Fräulein Julie* in het openbaar te spelen, maar ook hier bleef het bij een eenmalige voorstelling.

Zijn eerste grote triomf kende het stuk in het Théâtre Libre op 16 januari 1893. Daarmee was Strindberg de eerste Zweedse dramaturg die opgevoerd werd in de toenmalige theatermetropool Parijs (op de stukken van koning Gustav III (1746-1992) na).

Met een nieuwe opvoering in Berlijn, in het Kleines Theater in de regie van Max Reinhardt, kwam de definitieve doorbraak ook in Duitsland.

In Zweden zelf werd het stuk voor het eerst gespeeld in een gesloten voorstelling in Uppsala in de herfst van 1904. Dat dit niet in Stockholm gebeurde had als belangrijkste oorzaak dat het een eenakter was en er dus geen pauze was. En het publiek ging toen vooral naar het theater omwille van de punch tijdens de pauze.

Fröken Julie werd ook verschillende keren verfilmd. De eerste keer al in 1912 in Zweden, maar de belangrijkste verfilming is die van Alf Sjöberg uit 1951. Internationaal bekend werd ook de choreografie van Birgit Cullberg.

Het Laatste Kwartier

Het Laatste Kwartier is een nieuw samenwerkingsverband tussen jonge free-lance

acteurs. En zoals het jonge mensen past zijn ze rebels. In hun artistieke visie "...willen ze vertrekken vanuit bestaande stukken en bestaande theater teksten zoals ze ooit zijn geschreven door hun auteurs en dit ZONDER WEGGLATING OF TOEVOEGING". Ze zijn verder de mening toegedaan dat : "die vaak erg mooie, doorwerkte kunsttaal juist een surplus is in plaats van een obstakel". Met dergelijke uitspraken provoceren zij zonder enige twijfel de betweters en coryfeëen van de "theatrale correctheid", waar vernieuwing het magisch woord is. Vernieuwing die blijkbaar enkel tot doel heeft alle canonieke auteurs en hun werk zo veel mogelijk af te takelen of trachten bespottelijk te maken. Met Shakespeare als voornaamste doelwit.

De mensen van Het Laatste Kwartier drijven hun grenzeloze onbeschaamdheid zo ver dat ze durven stellen dat "het voor het theaterlandschap in zijn huidige vorm trouwens een verarming is dat er nog maar zelden - en zeker door de jongere generatie theatermakers - gewerkt wordt met dat oneindig rijke materiaal".

De opvoering in Arca-Tinnenpot

Trouw aan zijn visie bracht Het Laatste Kwartier de volledige tekst van Strindberg in een vertaling van Karst Woudstra.

Alleen de dansende landarbeiders komen in deze productie niet voor. Maar gezien de bijkomende loonkosten voor een groep figuranten, die overigens geen enkele rol spelen in de ontwikkeling van het stuk, kunnen wij daar alle begrip voor opbrengen.

Kristin (Hilde Breda) is van bij het begin een frisse en opgewekte verschijning. Later in het stuk zal ze uitgroeien tot een nuchtere realiste, zonder al te veel complexen en met een heldere kijk op de zaken. Ze is nu wel niet precies de slaafse, onderdanige meid zoals Strindberg haar omschrijft, maar juist door het kennen en aanvaarden van haar plaats in de maatschappij kan ze daar volkomen gelukkig mee leven.

Wat Julie betreft vult Lieve Cornelis deze aartsmoeilijke rol als neurotische en wispelturige freule op degelijke wijze in. Haar vertolking toont zowel de trotse aristocrate, als de goedgehartige meesteres vol begrip voor het personeel en de naïeve, ietwat wereldvreemde jonge vrouw die nog gelooft dat het personeel van haar houdt. Ook als de dame met een onbedwingbare seksuele honger, emotioneel en licht beïnvloedbaar, die ondanks haar intelligentie, maar als laatste van een ondergaand geslacht, aandringt om onder hypnose tot zelfmoord te kunnen komen, weet zij te overtuigen.

Alleen met de figuur van Jean kunnen wij ons helemaal niet verzoenen. We hebben zijn karakter reeds beschreven. Deze intelligente, sluwe en gewetenloze streber moet een zekere dreiging uitstralen en zeker geen hilariteit, zoals in deze productie het geval is door hem als een hyperkinetische John Cleese in de rol van Basil in *Fawlty Towers* over en weer te laten springen, daarbij als drukdoende macho schel lachend na elke zin, als om zijn woorden kracht bij te zetten. We wijten dit zeker niet aan Wouter Van Lierde, die het in zijn opgedrongen rol goed doet, maar aan de onbegrijpelijke benadering van de rol door regisseur Marc De Corte.

Een visie die deze overigens degelijke productie van een der belangrijkste stukken uit het wereldtheater toch wel iets te veel hypothekeert.

Oswald KIELEMOES